

KÂSÂNÎ, Ahmed

bilmek için evinin yanında ona bir ev tahsis etti. Kâsânî de Ubeydullah Han'ın bazı rubâîlerini şerhetti. Ayrıca Bâbü'nün yazdığı birkaç beyti Kâsânî'ye gönderdiği, Kâsânî'nin bunları şerhettiği ve "Risâle-i Bâbüriyye" adını vererek Bâbü'e iade ettiği belirtilmektedir.

Nakşibendiyye tarikatının Kâsâniyye kolunun kurucusu olan Kâsânî, Nakşibendî geleneğine aykırı tavır ve tercihleri sebebiyle zaman zaman tenkide uğramışsa da bu tercihlerinden vazgeçmemiş, cehrî zikre ve semâa izin vermiştir. Başlıca açık olarak dolaşmak, sohbetlerde kasideler okuyup vecde gelmek, teheccüd namazlarını cemaatle kılmak, ikinci namazından sonra istiğfarı cehrî olarak yapmak Kâsânî'nin eleştiriyeye uğrayan uygulamalarındandır. Müridlerin kabiliyetlerine göre eğitilmeleri gerektiğini savunmuş, bu sebeple bazılarını hafî, bazılarını cehrî zikirle yetiştirmiştir. İlk dönem Nakşibendî şeyhlerinin çoğu gibi vahdet-i vücûdu benimsemiş, eserlerinde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî*'sinden sık sık alıntılar yapmıştır.

Aynı dönemde yaşayan diğer bazı Nakşibendî şeyhleri hakkındaki bilgiler sınırlı olduğu halde Kâsânî'nin sözlerini ve menkıbelerini ihtiva eden beş ayrı eserin yazılmış olması onun şöhret ve etkisini gösteren önemli bir husustur. Bunda seyyid ailesine mensup olmasının yanında Hâce Ubeydullah Ahrâr'dan sonra Orta Asya'nın en mühim tarikâtı olma sürecine giren Nakşibendiyye'nin bir temsilcisi oluşunun da etkisi vardır. Hakkındaki Farsça menâkıbnâmeler şunlardır: Dost Muhammed Ahsîkesî, *Silsiletü's-sıddîkîn* ve *enîsü'l-âşîkîn* (İÜ Ktp., FY, nr. 691, vr. 1^b-93^a); Kâsım b. Muhammed Safâyî Kâtib, *Enîsü't-tâlibîn* (Tahran Üniversitesi Ktp., Mikrofilm Arşivi, nr. 1106, s. 168-403); Muhammed Saîd Buhârî, *Cemerâtü's-gevâk* (Gencbahş Ktp. [İslâmâbâd], nr. 12528, vr. 1^b-227^b); Ebü'l-Bekâ b. Hâce Bahâeddin b. Maḥdûm-ı A'zam, *Câmi'u'l-makâmât* (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 9339, vr. 1^b-205^a); Hâfız İbrâhim, *Menâkıb-ı Maḥdûm-ı A'zam*.

Ahmed el-Kâsânî tasavvufî konular üzerine otuz civarında Farsça risâle kaleme almıştır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki bir mecmua (FY, nr. 649, vr. 1^b-250^b) sırasıyla şu eserlerini ihtiva etmektedir: *Esrârü'n-nikâh*, *Risâle der Semâ*, *Risâle-i Vücûdiyye*, *Âdâbü's-*

sâlikîn, *Âdâbü's-sıddîkîn*, *Gencnâme*, *Bükâ'iyye*, *Naşîhatü's-sâlikîn*, *Sevâdü'l-vech fi'd-dâreyn*, *Tenbihü's-selâtin*, *el-Veledü sırru ebîhi*, *Nefahâtü's-sâlikîn*, *Risâle-i Zîkr*, *Şerh-i Rubâ'iyyât-ı 'Ubeydullâh Hân*, *Risâle fi beyâni Silsile-i Nakşibendiyye*, *Şerh-i Çehâr Kelime*, *Silsiletü's-sıddîkîn*, *Risâle-i Bittihîyye*, *Mir'âtü's-safâ*, *Zübde-tü's-sâlikîn* ve *tenbihü's-selâtin*, *Gül-i Nevruz*, *Mî'râcü'l-kâmilîn*, *Mürşidü's-sâlikîn*, *Vakî'a-i Hakkâniyye*, *Risâle-i Bâbüriyye*. Özbekistan Fenler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi'ndeki (Taşkent) mecmuada (nr. 10626) yukarıdakilerin yanında *Risâle-i 'İlmîyye*, *Tenbihü'l-'ulemâ*, *Risâle-i Fenâ'iyye* ve *Risâle-i Şeybiyye* adlı eserleri bulunmaktadır. Aynı kütüphanedeki *Risâle der Menâkıb-ı Hâce 'Abdülhâlik-ı Gücdüvânî* de ona nisbet edilmektedir. Bunlardan *Gül-i Nevruz* ve *Gencnâme* yayımlanmıştır (bk. bibl.). Sachiko Murata *Esrârü'n-nikâh*'ı tanıtan bir makale yazmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed el-Kâsânî, *Gül-i Nevruz* (nşr. Leyla Pi-jûhinde, *Makâlât ve Berressthâ* içinde), sy. 63, Tahran 1377 hş./1998-99, s. 197-237; a.mlf., *Gencnâme* (nşr. Seyyid Sirâceddin, *Dâniş* içinde), sy. 53, İslâmâbâd 1377/1998, s. 9-37; a.mlf., *Risâle-i Bâbüriyye*, İÜ Ktp., FY, nr. 649, vr. 239^b-240^a; a.mlf., *Tenbihü's-selâtin*, İÜ Ktp., FY, nr. 649, vr. 119^a-120^b; *Risâle der Nesl-i Maḥdûm-ı A'zam*, Özbekistan Fenler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Ktp., nr. 1606, vr. 1^b-4^a; Muînüddin b. Hâvend Mahmûd, *Kenzü's-sa'âdet*, Gencbahş Ktp., nr. 739, s. 732-734; Muhammed Sâdık-ı Dihlevî, *Tabakât-ı Şâhchânî*, British Museum, MS Or. 1673, vr. 165^b; Abdülmecid el-Hânî, *el-Hadâîku'l-verdiyye*, Kahire 1308, s. 176; Nefîsî, *Târîh-i Naẓm u Nesr*, I, 400-401; Hasan-ı Nisârî, *Müzekkir-i Aḥbâb* (nşr. Muhammed Fazlullah), Delhi 1969, s. 26-27, 92; A. Vâmbéry, *History of Bokhara*, Nendeln 1979, s. 299-300; Münzevî, *Fihrist-i Nüşahâ-yi Haṭṭî-yi Kitâbhâne-i Gencbahş*, İslâmâbâd 1979, II, 662-675; Sachiko Murata, "Mysteries of Merriage: Notes on a Sufi Text", *The Legacy of Mediaeval Persian Sufism* (ed. L. Lewisohn), London 1992, s. 343-351; Ş. Z. Babahanov - Abdülaziz Mansur, *Nakşibendiya Tarikatiga Âid Kolyazmalar Fihristi*, Taşkent 1993, s. 45-59, 107; Kâmilhan Kattaev, *Maḥdûm-ı A'zam ve Dehbid*, Semerkant 1994, s. 19-20, 24-57; Ârif Nevşâhî, "Ahmed Kâsânî", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî der Âsyâ-i Merkezî*, Tahran 1375 hş./1996, s. 55-56; Abdüşşekûr Reşâd, "Dü Nükte-i Şâyân-ı Teveccüh ve Taşhîh", *Âryânâ*, XXIX/6, Kâbil 1350, s. 67-76; A. F. Buehler, "The Naqshbandiyya in Timûrid India: The Central Asian Legacy", *Journal of Islamic Studies*, VII/2, Oxford 1996, s. 210; J. Fletcher, "Ahmad Kâsânî", *Ehr.*, I, 649.

NECDET TOSUN

KÂSÂNİYYE

(كاسانيه)

Nakşibendiyye tarikatının
Ahmed el-Kâsânî'ye
(ö. 949/1542)
nisbet edilen bir kolu.

Ahmed el-Kâsânî'nin faaliyetleriyle bilhassa Fergana, Semerkant ve Buhara'da temelleri atılan Kâsâniyye onun vefatından sonra halifeleri yoluyla Orta Asya'da, Doğu Türkistan, Kuzey Hindistan, Belh, Şam ve İstanbul'da yayılma imkânı bulmuştur. Dehbidîyye adıyla da anılan Kâsâniyye'nin yükselişi ve şehirlerde etkinlik kazanması Orta Asya'da Kübreviyye ile Yeseviyye'nin zayıflamasına yol açmış, hatta bu yükseliş diğer bazı Nakşibendî kollarına ancak küçük kasabalarda tutunabilme imkânı vermiştir.

Tarikatın usul ve âdâbı klasik Nakşî geleneğine benzemekle birlikte bazı değişiklikler ihtiva etmektedir. Müridlere kabiliyetlerine göre farklı esmâ tavsiye edilebilir. Hatta bazıları için semâ, halvet, cehrî zikir ve riyâzete de izin verilebilir. Kâsâniyye'de günlük evrad, seher vakti yetmiş defa tekrarlanan "estağfirullah" ve üçer defa tekrarlanan tövbe mahiyetindeki dualarla başlar. Bu istiğfar, ikindiden sonra da cehrî olarak yapılır. On iki rek'at kılınan teheccüd namazının arkasından muhtelif virdler okunur. Sabah namazının ardından zamanı geldiğinde iki rek'at işrak ve on iki rek'at duhâ namazı kılınır ve kelime-i tevhîd ile meşgul olunur. Klasik Nakşibendî geleneğinde olduğu gibi Kâsâniyye'de de sohbet, râbita ve edep önemli unsurlar arasındadır.

Kâsâniyye tarikâtı İshâkiyye, Âfâkiyye, Cûybâriyye adlı kollara ayrılmıştır. Bunların dışında müstakil bazı Kâsânî şeyhleri de vardır.

İshâkiyye. Kâsâniyye'nin Ahmed el-Kâsânî'nin halifelerinden Mevlânâ Lutfullah Çûstî ile (ö. 979/1571-72) başlayan koludur. Mevlânâ Lutfullah, Ahsîkes'in Çûst köyünde doğdu, Semerkant'ta tahsil görürken Muhammed Kâdî'ye, onun ölümünden sonra da Ahmed el-Kâsânî'ye intisap etti. Kâsânî'nin vefatı üzerine halifesi olarak Semerkant'ta irşada başlayan Lutfullah, Kübrevîler'le tartıştığı için dönemin idarecisi Ebû Said Han'a şikâyet edildi ve han tarafından cezalandırıldı. Bu olaydan sonra memleketi Çûst'a dönüp orada vefat

eden Lutfullah'ın yerine Ahmed el-Kâsânî'nin oğlu Hâce İshak geçti. Sülûkünü Mevlânâ Lutfullah'ın yanında tamamlayıp Doğu Türkistan'da irşad faaliyetine başlayan Hâce İshak, Kâşgar Valisi Muhammed Han da dahil olmak üzere birçok mürid edindi. Yarkent, Kâşgar, Hoten ve Aksu'da on iki yıl kadar Nakşibendliği yaydıktan sonra memleketi Semerkant'a döndü ve orada vefat etti (ö. 1008/1599-1600). Hâce İshak'a nisbetle Kâsâniyye'nin bu koluna İshâkiyye ya da Karadağlık Hâceleri adı verilmiştir. Hayatına dair Muhammed İvaz tarafından *Ziyâ'ü'l-kulûb* adıyla bir eser kaleme alınmıştır. Hâce İshak vefatından önce oğlu Şâdi'yi Yarkent'e halife olarak tayin etmişti. Sonraki yıllarda tarikatın önde gelen isimlerinden Dânyâl ve Şuayb siyasî olaylar yüzünden Keşmir'e kaçmak zorunda kaldılar. Bu kola mensup birçok kişinin öldürüldüğü olaylarda Kâsâniyye'nin diğer kolu olan Âfâkiyye'nin önde gelen ismi Hidâyetullah Âfâk ve karısı Hânûm Pâdişâh'ın parmağı olduğu öne sürülmektedir. 1132'lerde (1720) Doğu Türkistan'a yönetici olan Dânyâl'ın vefatı üzerine bölgedeki şehirler oğulları arasında taksim edildi ve bundan sonra İshâkiyye'nin siyasî yönü ön plana çıkmaya başladı. Muhammed Sâdık Kâşgarî'nin *Tezkire-i Âzîzân*, Şah Mahmûd b. Mirzâ Fâzıl Curâs'ın *Enisü't-tâlibîn* adlı eserleri bu kola mensup şahsiyetler hakkında ayrıntılı bilgiler ihtiva etmektedir. Hâce İshak'ın önde gelen halifelerinden Hâvend Mahmûd Lâhûrî (ö. 1052/1642), Keşmir'deki Sünnîler'in liderliğini üstlenip Şîîler'le mücadeleye girişmiş, daha sonra Lahor'a gelip orada vefat etmiştir. Hâce Muînüddin'in *Kenzü's-sa'âde* ve *Mir'ât-ı Tayyibe* adlı eserlerinde hayatı hakkında geniş bilgi vardır. Silsilesi oğlu Hâce Muînüddin ve Muhammed Ebû Saîd Belhî tarafından sürdürülmüştür. Bu son şahıs Abdülganî en-Nablusî'nin Nakşî şeyhidir.

Âfâkiyye. Ahmed el-Kâsânî, oğlu Hâce Kelân Muhammed Emîn'i yerine postnişin olarak bırakmıştı. Ancak Muhammed Emîn, kendini bu işe layık görmediği için babasının halifelerinden Muhammed İslâm Cûybârî'ye intisap etti. Yirmi iki yıl onun sohbetinde bulunduktan sonra icâzet alıp Dehbîd'e döndü ve irşada başladı. Kâsânî'nin Hâce İshak dışında bütün oğulları ona intisap etti. Hâce Kelân, Dehbîd'de vefatı esnasında oğlu Hâce Hâşim Dehbîdî'yi halife olarak bıraktı. Hâce Hâşim de iki önemli halife yetiştirdi. Bunlar-

dan biri kardeşi Hâce Yûsuf, diğeri Muhammed Hatib Sıvîncî'dir. Sıvîncî yoluyla devam eden silsileye mensup olan Mehmed Niyaz Buhârî, XVIII. yüzyılda İstanbul'a gelip bir süre irşadla meşgul oldu ve üç halife bırakarak Kâsâniyye'nin Anadolu'da yayılmasına katkıda bulundu. Bu halifeler, Üsküdar Alaca Minare Tekkesi şeyhi Hacı Hüseyin Dede (ö. 1173/1759), Kanlıca Atâullah Efendi Tekkesi şeyhi Mehmed Atâullah Efendi (ö. 1203/1789) ve Mustafa Müstakim Niyâzî'dir. Hâce Kelân'ın diğer oğlu Yûsuf, ağabeyi Hâce Hâşim'den icâzet alıp oğlu Hidâyetullah Âfâk Hâce ile Kâşgar'a gitti. Bölgenin yöneticisi Abdullah Han'ın oğlu Yulbârs'tan büyük ilgi gören Hâce Yûsuf'un vefatından sonra bu kolun liderliği oğlu Âfâk Hâce'ye (Apak Hoca) geçti. Âfâk Hâce 1678'de Kalmuklar'ın desteğiyle Kâşgar emîri oldu. Oğulları Yahyâ ve Mehdî Kâşgar'da valilik yaptılar. Ancak silsilesi Ma-Tai Baba ve Mevlânâ Azhar Kâşgarî tarafından devam ettirildi. Ma-Tai Baba ve halifesi Ma-Lai Çih (ö. 1753) tarikatın Çin ve özellikle Tibet'te yayılmasını sağladılar. Âfâk Hâce'ye nisbetle Âfâkiyye veya Akdağlık Hâceleri diye de bilinen bu kol günümüzde hâlâ etkindir. Mevlânâ Azhar Kâşgarî, İstanbul Eyüp'teki Kâşgarî Tekkesi'nin ilk şeyhi olan Abdullah Nidâî'nin (ö. 1174/1760-61) şeyhidir. Bu tekke XX. yüzyılın başlarına kadar Kâsâniyye tarikatına mensup şeyhlerce idare edilmiş, daha sonra Hâlidîyye koluna geçmiştir. Hidâyetullah Âfâk Hâce ve müridleri hakkında Hâlûddin Kâtib Yarkendî'nin *Hidâyetnâme* ve Muhammed Sâdık Yarkendî'nin *Mecmû'atü'l-muhakkıkîn* adlı eserlerinde bilgi bulunmaktadır.

Cûybârîyye. Ahmed el-Kâsânî'nin halifelerinden Muhammed İslâm Cûybârî (ö. 971/1563) önce Muhammed Kâdi'ye, onun vefatı üzerine Ahmed el-Kâsânî'ye intisap ederek on iki yıl hizmetinde bulundu ve halifesi oldu. Tarikatı Buhara civarında yayan Cûybârî, yerini oğlu Hâce Kelân diye bilinen Hâce Sa'd'a bıraktı. Gerek Muhammed İslâm Cûybârî gerekse Hâce Sa'd, Şeybânîler'den İskender Han'ın oğlu Abdullah Han ile yakın ilişkiler kurdular. Bedreddin Keşmîrî'nin *Ravzatü'r-rıvân* adlı eserinde Cûybârî, Muhammed Tâlib'in *Maṭlabü't-tâlibîn*'inde hem Cûybârî hem de oğulları hakkında geniş bilgi mevcuttur. Cûybârî ailesine ait bazı belgeler Bertel's tarafından neşredilmiştir. Cûybârî'nin önde gelen halifelerinden Emîr Yûnus Muhammed Sûfî (ö. 961/

1554) Merv'e giderek tarikatı orada yaymış. Merv Valisi Pâyende Muhammed Sultan da ona intisap etmiştir. Emîr Yûnus'un menkıbeleri Bedreddin Keşmîrî'nin *Sirâcü's-sâlihîn* adlı eseriyle günümüze ulaşmıştır. Kâsâniyye, Cûybârî'nin halifelerinden Hâce Ahmed Sâdık Taşkendi (ö. 994/1586) tarafından Anadolu'ya getirilmiştir. Taşkendi önce Ahmed el-Kâsânî'ye, onun vefatı üzerine Muhammed İslâm Cûybârî'ye intisap ederek icâzet aldı ve Taşkent'te irşada başladı. Hâce İshak Dehbîdî'den de teberrûken icâzet alan Taşkendi daha sonra İstanbul'a göç etti ve Fâtih Camii yakınındaki Emîr Buhârî Tekkesi'ne şeyh oldu. Kendisinden sonra yerine sırasıyla oğlu Ziyâeddin Ahmed ve yeğeni Hâce Fazlullah geçti. Bu tekke XIX. yüzyılın başlarına kadar bu ailenin idaresinde kalmıştır.

Ahmed el-Kâsânî'nin Dost Muhammed Ahsîkesî ve Hord Azîzân Belhî adlı iki önemli halifesi daha vardır. Bunlardan Belhî tarikatın Belh'te yayılmasındaki katkısı sebebiyle daha önemlidir. Onun silsilesi, İbn Yemîn diye bilinen Mevlânâ Eke Şîbirgânî (ö. 1004/1595-96) ve Pâyende Muhammed Ahsîkesî (ö. 1010/1601-1602) tarafından sürdürülmüştür. Hord Azîzân Belhî'nin Şîbirgânî'den sonra sırasıyla Muhammed Arab Belhî, Seyyid Şerîf Mir Kelân Belhî ve Ahmed en-Nahlî el-Mekkî (ö. 1130/1718) yoluyla devam eden silsilesi tarikatın Şam ve civarında yayılmasında etkili olmuştur. Hord Azîzân Belhî'nin diğer halifesi Pâyende Muhammed Ahsîkesî'nin hayatı ve menkıbeleri Bâki Muhammed Şikârî'nin *Maḳâmâtü'l-ârifîn* adlı eseriyle günümüze ulaşmıştır. Pâyende'nin halifelerinden Derviş Azîzân Gucdüvânî'den icâzet alan Şah Saîd Pelengpûş Gucdüvânî (ö. 1110/1698) Hindistan'da faaliyet göstermiştir. İstanbul Üsküdar'daki Bülbulderesi yakınlarında Özbekler Tekkesi'ni kuran Şeyh Haydar Taşkendi (ö. 1112/1700) Şah Saîd Pelengpûş'un halifesidir. Resâ mahlasıyla Farsça ve Türkçe şiirler yazan Şeyh Haydar'dan sonra tekke de Mehmed Niyaz (ö. 1116/1704) postnişin olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed el-Kâsânî, *Âdâbû's-sâlikîn*, İÜ Ktp., FY, nr. 649, vr. 46^{a-b}; Mevlânâ Lutfullah, *Risâle der Tarîk-i Hâcehâ-yı Büzürg*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3229, vr. 52^{b-62^b}; Muhammed Müftî Taşkendi, *Menâkıb-ı Mevlânâ Lutfullah*, Özbekistan Fenler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Ktp., nr. 5785; Muhammed Rahîm, *Sirâcü's-sâlikîn*, a.y., nr. 629, vr. 96^{a-b}; Muhammed İvaz, *Ziyâ'ü'l-kulûb*, a.y., nr. 71; Muhammed Tâlib, *Maṭlabü't-tâlibîn*,

a.y., nr. 80, vr. 1^b-231^a; Bâkî Muhammed Şikârî, *Maḳāmâtü'l-ʿarîfîn*, a.y., nr. 1344, vr. 164^b-275^a; Bedreddin Keşmîrî, *Ravzatü'r-rûvân ve ḥadî-ḳatü'l-gilmân*, a.y., nr. 2094, vr. 1^b-558^a; a.mlf., *Sirâcü's-şâlihîn* (İslâmâbâd), Gencbaḥş Ktp., nr. 1085, s. 1-421; Muhammed Sâdık Kâşgarî, *Dür-rü'l-maẓhar*, Özbekistan Fenler Akademisi Şar-kiyat Enstitüsü Ktp., nr. 45, vr. 1^b-152^b; Muham-med Tâhir Hârizmî, *Silsile-i Nakşibendiyye*, a.y., nr. 69, vr. 160^a, 162^b-175^a, 214^b-216^a, 218^a-220^a; Seyyid Şerîf Râkım, *Târîḫ-i Râkım* (Lenin-grad), l'Institut des Langues Orientales, MS Pers., nr. 420, vr. 140^b, 201^a, 208^a, 213^a, 237^a; Hâlûddin Kâtib Yârkendî, *Hidâyetnâme*, British Museum, MS Oriental, nr. 8162; Muhammed Hâşim-i Kişmî, *Nesemâtü'l-ḳuds* (nşr. Münîr-i Cihân Melik, doktora tezi, 1375 hş./1996), Tahrân Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, s. 254-315; Ebû Tâhir Semerkandî, *Şemerîyye* (nşr. İrec Efşâr), Tahrân 1343 hş., s. 89-90, 112-114, 123; Nâsi-ruddin Buhârî, *Tuhfetü'z-zâirîn* (nşr. Molla Mu-hammedî Maḥdûm), Buhara 1910, s. 60-61, 112, 116-117; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, I, 49-50; Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 77^b-79^b; Gulâm Ser-ver Lâhûrî, *Ḥazînetü'l-aşfiyâ*, Kanpur 1312/1894, I, 621-629, 643-645; Zâkir Şükürî, *Mec-mûa-i Tekâyâ*, s. 50, 68; Bertel's, *İz Arhiva Sey-hov Dcuynari*, Moskova 1938; Kasım Kufralı, *Nakşibendiğin Kuruluşu ve Yayılışı* (doktora tezi), İÜ Türkiyat Araştırma Merkezi, nr. 337, s. 176-179; S. A. Rizvî, *Muslim Revivalist Move-ments in Northern India*, Agra 1965, s. 182-185; J. F. Fletcher, "Central Asian Sufism and Ma Ming-hsin's New Teaching", *Proceedings of the Fourth East Asian Altaistic Conference* (ed. C. Chieh-hsien), Taipei 1975, s. 80-81, 86-90; a.mlf., "Confrontations between Muslim Mis-sionaries and Nomad Unbelievers in the Late Sixteenth Century: Notes on Four Passages from the Diyâ'al-Qulûb", *Tractata Altaica* (ed. W. Heissig), Wiesbaden 1976, s. 167-174; a.mlf., "The Naqshbandiyya in Northwest China", *Stu-dies on Chinese and Islamic Inner Asia* (ed. B. F. Manz), Hampshire 1995, XI. bl., s. 1-46; R. D. McChesney, *Waqf in Central Asia*, Princeton 1991, s. 43, 69-70, 137, 224; D. Le Gall, *The Ot-toman Naqshbandiyya in the Pre-Mujaddidi Phase: A Study in Islamic Religious Culture and its Transmission*, Princeton 1992, s. 73-76; I. Togan, "The Khojas of Eastern Turkes-tan", *Muslims in Central Asia* (nşr. Jo-Ann Gross), Durham 1992, s. 134-148; H. G. Schwarz, "The Khwâjas of Eastern Turkestan", *CAJ*, XX/4 (1976), s. 266-296; H. Masami, "Islamic Saints and Their Mausoleums", *Acta Asiatica*, XXXIV, Tokyo 1978, s. 79-105; T. Zarcone, "Su-fism from Central Asia among the Tibetan in the 16-17th Centuries", *The Tibet Journal*, XX/3, Dharamsala 1995, s. 96-114; D. DeWeese, "The Mashâikh-i Turk and the Khojagân: Re-thinking the Links Between the Yasavî and Naqshbandi Sufi Traditions", *Journal of Islamic Studies*, VII/2, Oxford 1996, s. 201, 203; R. Foltz, "The Central Asian Naqshbandi Con-nections of the Mughal Emperors", a.e., VII/2 (1996), s. 233-239; Azmi Bilgin, "Abdullah Ni-dâî ve İki Şiirî", *TDED*, XXVII (1997), s. 60-65; Bakhtiyor Babajanov, "Mawlânâ Luṭfullah Chûs-tî: An Outline of His Hagiography and Political Activity", *ZDMG*, 149/2 (1999), s. 246-249; Ha-mid Algar, "Dahbidiya", *Elr*, VI, 585-586.

NECDET TOSUN

KASAP

Kelimenin aslı Arapça kassâb olup "hayvan kesme işini devamlı surette ya-pan, bunu meslek edinen kimse" demektir. Bu meslek erbabına aynı anlamda **cezzâr** ve lahhâm da (et satan) denilir. Türkler kasap karşılığında **etçi** kelimesini kullanmışlardır (*Divânü lugati't-Türk Ter-cümesi*, II, 48-49).

Hayvancılıkla geçinen göçebe toplum-larda kadın erkek hemen her fert hayvan kesip yüzmeye tecrübe sahibi olduğu için kasaplık genelde yerleşik düzende görü-len bir meslektir. Vahye dayanan dinlerde hayvanlardan hangilerinin yenileceği ve bunların nasıl kesilip yüzüleceği hakkında birtakım esaslar belirlenmiştir (bk. HAY-VAN). İslâm toplumlarında ihtisap mües-seselerinin kasaplık mesleğine getirdiği kurallar da Kur'an ve Sünnet kaynaklıdır. Hz. Peygamber'in ashâbı içinde Hâlid b. Esîd b. Ebû'l-İs el-Ümevî, Kirâm, Zübeyr, Amr b. Âs ve Âmir b. Küreyz'in kasaplık yaptıkları rivayet edilir (Abdülhay el-Ket-tânî, II, 327). Ayrıca köleler içinde de mes-leği kasaplık olanlar vardı (Buhârî, "Bü-yû", 21). Zorunlu ihtiyaçların gerektirdiği her sanatın Kur'an'da bir dayanağı bulun-duğunu söyleyen Kettânî kasaplık için de "... -henüz canlı iken- kestikleriniz hariç ..." (el-Mâide 5/3) âyetini kaynak göster-mektedir (*et-Terâtibü'l-idâriyye*, III, 6).

Tarihî kaynaklarda kasaplık konusu da-ha çok hisbe ile birlikte geçer. Etin temel gıda maddelerinden olması ve çabuk bozulması satışında bazı hassasiyetleri gerektirir. Bu sebeple her dönemde kasap-ların istenen sağlık şartlarına uyup uy-madıkları kontrol edilmiştir. Hz. Ali mû-tat aralıklarla çıktığı çarşı pazar dene-timlerinde kasaplara da uğrardı. Onun hayvanların yüzülmeden önce üflenerek şişirilmelerini yasaklaması (İbn Ebû Şey-be, V, 8), sağlık şartlarına uyma konusun-da duyulan hassasiyetin bir göstergesidir. Hisbe teşkilâtının kurulmasından sonra denetimleri muhtesib yapmaya başla-mıştır. Muhtesibin görevleriyle ilgili eser-lerde kasaplarda aranan özellikler ve uy-maları gereken kurallar belirtilmiştir. İslâm toplumunda kasaplık yapacak kişile-rin müslüman, ergenlik çağına gelmiş, akıllı ve sağlıklı olmaları istenir. Her ne ka-dar sahâbe müfessirler, "Kitap ehlinin yiyeceği sizin için helâl kılındı ..." (el-Mâide 5/5) âyetindeki "yiyeceği" kelimesini

"kestikleri" şeklinde yorumlamışlarsa da (Elmalılı, III, 1577) Hz. Ömer kumandan-larına kasaplık ve sarraflık gibi hassas meslekleri kast ederek, "İşlerinizde hiris-tiyanları çalıştırmayın" tâlimatını gön-dermiştir. Bunun sebebi, müslümanlar arasında söz konusu meslekleri icra ede-cek kimselerin bulunması ve gayri müs-limlerin İslâm'a uymayan işlerine müslü-manları karıştırmalarını ve dine zarar vermelerini önlemektir (İbn Rüşd, IX, 352-353). Osmanlılar da benzer kararlar al-mışlar ve yahudileri müslümanlara et satmaktan menetmişlerdir (Kazıcı, s. 103-104). Zimmiler domuz eti de satma-larından dolayı ancak kendileri için kasap-lık yapabiliyorlardı.

Kasaplarla ilgili denetim kesimlik hay-vanların temini sırasında başlardı ve bu-na göre kesilmiş hayvan yani et karşılığın-da canlı hayvan satın alınması yasaktı. Muhtesib veya bir adamı hayvan kesilir-ken orada bulunur ve Allah'ın adının anıl-ması, hayvanın eziyet etmeden yatırılıp bağlanması, bıçağın keskin ve kesim ye-rinin temiz olması, Hz. Peygamber'in Al-lah'ın her işte iyiliği, güzelliği farz kıldığı, öldürürken dahi bunun göz önünde tu-tulması gerektiği yolundaki hadisine (Müslim, "Şayd", 57) uyulup uyulmadığı ve bir hayvan kesilirken diğerlerinin onu

Kasap esnafının resmigeçidini tasvir eden bir minyatür (Seyyid Lokman, *Surnâme-i Hümâyûn*, TSMK, Hazine, nr. 1344, vr. 296^a)

